

Det hørte vi ikke så meget om...

Beretninger og fortællinger om tre danske forhold i perioden 1940 til 1946, der ikke fik eftertidens store bevågenhed.

MARINEFORENINGEN

MARINEFORENINGEN

Foreningens formål er at styrke nationens interesse for Søværnet og søfarten ved fælles arbejde for denne sag samt at vedligeholde forbindelsen og kammeratskabsfølelsen mellem personel, der er eller har været tjenstgørende i Søværnet

Æresformand er
Hans Kongelige Højhed Prinsen

Marineforeningen
Trondhjemsvej 5, kld.
2100 København Ø
Tlf. 33 15 28 86 - Fax. 33 15 28 87
Postgirokonto: 2 00 16 08
E-mail til Landskontoret og »Slopkisten«
landskontoret@marineforeningen.dk
Hjemmeside:
www.marineforeningen.dk

Tillæg til Under Dannebrog nr. 3 - 2005
Skrevet af:
Leif Mortensen - ansvarshavende
Vilhelm Preben Heise
Palle Mosegaard
Erik Kragelund
Thomas Jensen
John Oldvej

Fotos er leveret af Søværnet
og skribenterne.

Oplag: 10.600 eksemplarer

Under Dannebrog:

ISSN: 0902-8307
Redaktør Leif Mortensen
Par No. 1 ax
Vesterbrogade 8, Postboks 140,
8800 Viborg
Telefon: 8660 0488 - Telefax: 8660 0388
Mobiltelefon: 2192 3055
e-mail:
redaktion.ud@marineforeningen.dk

Medlem af:

Produktion og tryk:
Holbæk Amts Bogtrykkeri
Postboks 229, Tåstruphøj 26,
4300 Holbæk

Sådan er der så meget der bliver glemt

Bornholmernes trængsler et helt år efter Danmarks officielle befrielse, danske søfarendes store ofre på verdenshavene og de tavse kanoner på Middelgrundsfortet den 9. april 1940 - tjå...

I 60 året for afslutningen af Verdenskrigen fra september 1939 til august 1945 har der kloden rundt været afholdt et utal af mindehøjtideligheder og parader, til ære for de millioner af mennesker der mistede livet under dette totale ragnarok.

Krige har vindere og tabere - helte og kujoner. Efterfølgende har historien det faktuelle fænomen, at nogle begivenheder bliver vendt og drejet for at belyse alle facetter medens andre - af mange årsager - har det med at blive glemt eller dysset ned.

2. Verdenskrig er ingen undtagelse. Her i majdagene 2005 har medierne bragt mange beretninger om episoder på den internationale scene, der stadig kan få sindene i kog lande og befolkninger imellem. Oftest drejer det sig om konkrete episoder - massakrer - hvor den forurettede part ønsker officiel undskyldning fra den gamle fjende - der på den anden side ikke opfatter hændelsen som værende i strid med normal krigsførelse.

Det er ikke nærværende tidsskrifts opgave at dømme eller bebrejde eftermålet fra hændelser der er foregået i regi af danske borgere. Dog vil vi bruge 60 året for afslutningen af dette ragnarok til at fortælle nogle beretninger der ikke umiddelbart har haft danskernes store bevågenhed eller interesse.

Beretningerne er ikke skrevet af faglærte historikere, men af skribenter der på den ene eller anden måde har haft interesse for - eller været tæt på de fortalte begivenheder.

Morten

Ja, der var vidner fra Middelgrundsfortet 9. april 1940

Af Palle Mosegaard, Hillerød
Marineforening

Der var jo vidner til situationen på Middelgrundsfortet omkring den 9. april 1940, jeg efterlyste i et læserbrev i Under Dannebrog nr. 3 2004, fordi jeg havde hørt, at alt brugbart personel til betjening af kanonerne blev sendt i land den 8. april 1940, så Middelgrundsfortet var nærmest ubrugeligt den 9. april kl. 04:00 om morgenen. Kunne det virkelig være rigtigt? og hvis det var, - hvem gav så ordren? Desværre er det rigtigt, og det var fortets midlertidige chef, kaptajnløjtnant G. F. Langhorn, der gav den endelige ordre. Ikke som sabotage, men af praktiske grunde.

Der var den ultrakorte version af mit løfte om at berette i UNDER DANNEBROG, hvis jeg fandt ud af noget ved at bore i emnet. Den lange version ville fylde alt for meget her i bladet, så I må nøjes med følgende koncentrerede udgave.

Men før vi fordyber os mere i fortiden og blandt andet lader de implicerede selv få ordet, vil jeg gerne takke for alle de hjælpsomme reaktioner jeg har fået på min efterlysning. For eksempel har Jørgen Holm i Lyngby Marineforening sat mig på sporet af et digert værk populært kaldet "9. April-Betænkningen". En beretning til Folketinget fra den kommission, som blev nedsat den 15.6.1945 i henhold til grundlovens § 45 for at undersøge forholdene omkring besættelsen den 9. april 1940.

Og tak til Gudmund Hansen, Odense, for at sende mig hæftet "Kanonen som ikke skød", hvor jeg kunne læse meget om, hvorfor 75 mm kanonen ikke virkede netop den morgen, da der skulle skydes varselsskud

Luffoto af Middelgrundsfortet som det så ud i 1930'erne

mod de tyske skibe under indsejling til København.

"9. April-Betænkningen" var meget tør læsning, indtil jeg nåede frem til de ordrette stenografiske referater af kommissionens afhøringer i 1945 - 46 og blev som en tilhører på første række, når ministre, embedsmænd, officerer, menige og andre forklarede sig til kommissionen.

Endnu mere levende har det været at høre fem nulevende selv fortælle om deres personlige oplevelser omkring den 9. april 1940. Eksempler følger:

Værnepligtig B. på 86 år fra Århus fortæller, at han var på vagt på Middelgrundsfortet og hørte ordren til at skyde med 75 mm kanonen, da de tyske troppeskibe omkring kl. 04:00 passerede ind mod Københavns havn, men derimod hørte han jo, som vi ved, ingen skud.

1.-kanoner K. på 91 år, fortæller, at han havde 5 års tjeneste i Kystdefensionen bag sig, da han blev genindkaldt den 1. april 1940 og indkvarteret på Flakfortet på grund af pladsmangel på Middelgrundsfortet, hvor han som batterikommandør skulle uddanne fire besætninger til 17

cm kanonerne. Man sejlede så frem og tilbage hver dag mellem forterne. Han fortalte mig også, at han fik landlov den 8. april 1940 og, at båden fra Flakfortet med landlovsgæster på vej til Toldboden via Middelgrundsfortet måtte vente ret længe dér for at få fortets chef med i land. Han var pludselig kommanderet væk og skulle pakke sine ting, fik de at vide, mens de ventede.

Værnepligtig R. på 84 år, der var hovmester i officersmessen på Søværnets Kaserne på Holmen fortæller, at kommandørkaptajn Kjølsten (dengang marineattaché i Berlin) et par dage før 9. april 1940 ved halvtolvtiden om formiddagen var i messen hos en del søofficerer, som lyttede til ham.

R. kom tilfældigt ind for at ordne et eller andet, men blev straks af Kjølsten vinket ud igen.

"Så jeg måtte jo gå ud, men jeg blev nysgerrig og lyttede ved døren og hørte Kjølsten sige noget om, at nu står de ved grænsen. Nu må vi regne med, at de kommer."

R. forstod først senere, at det var tyskerne og snarlig besættelse, Kjølsten talte om til søofficererne.

Lad os fortsætte der hvor den vær-

14 - 22. april, 1939

Viceadmiral Rechnitzer deltager efter indbydelse sammen med generalløjtnant With i markeringen af Hitlers 50-årsdag i Berlin.

1. september, 1939

2. verdenskrig bryder ud. I Danmark indkaldes sikringsstyrken.

nepligtige hovmester R. lyttede ved døren og se lidt på situationen op til den 9. april 1940 som den afspejler sig i "9. April-Betænkningen".

Kommandørkaptajn

Kjølsen blev marineattaché ved det danske gesandtskab i Berlin fra begyndelsen af december 1939 (Udvist af Tyskland i september 1941.) Han var datidens efterretningsmand i bredeste forstand og gav indberetninger til Marineministeriet i tæt samarbejde med den danske gesandt, kammerherre Zahle, som indberettede til udenrigsministeriet.

Datidens gesandt svarer til nutidens ambassadør.

Det var i høj grad oplysninger indsamlet af Kjølsen, der – desværre forgæves – advarede den danske regering mod det kommende tyske angreb.

Kjølsen havde ført dagbog og kunne derfor være meget detaljeret i sin forklaring til kommissionen i 1945. Han forklarede blandt andet, at han fløj fra Berlin om formiddagen den 1. april 1940 og straks efter ankomsten til København afleverede et vigtigt brev til daværende udenrigsminister P. Munch fra gesandten Zahle, som advarede om den truende situation med tyske troppekonzentrationer tæt syd for grænsen og om påfaldende meget transportmateriel i Stettin. Kjølsen forklarede videre, at han drøftede brevet indhold med udenrigsministeren, som sidst i samtalen sagde til Kjølsen, at han vidste, at Norge og Sverige ville forsvare sig ved angreb "ligesom vi i Danmark, vil forsvare os med våbenmagt, hvis vi bliver angrebet; og dette må De gerne sige til hvem De træffer i Berlin."

Fra udenrigsministeriet gik Kjølsen direkte over i Søværnskommandoen og gav en tilsvarende orientering til chefen for søværnet, viceadmiral Rechnitzer, der tillige var direktør for Marineministeriet og til kommandørkaptajn Vedel og orlogskaptajn Pontoppidan.

Kjølsen's besøg i messen på søværnets kaserne har nok været dagen efter, inden han returnerede til Berlin, hvor det blev en travl tid med mange indbe-

retninger fra ham og gesandten Zahle. Torsdag den 4. april sendtes den vigtigste indberetning, for den dag kl. 13:00 kom nemlig den svenske marineattaché til Kjølsen i Berlin og gav så alarmerende oplysninger, at gesandt Zahle for at understrege vigtigheden allerede samme dag sendte legationssekretær Schön som kurer med en strengt fortrolig indberetning til udenrigsminister P. Munch i København. Han får indberetningen i sit hjem i Østre Allé præcis kl. 19:00 og Schön får ham til at læse den med det samme. Zahle's mening var, at Schön så skulle besvare spørgsmål og understrege vigtigheden af oplysningerne og kildernes høje værdi, men udenrigsministeren bød ham farvel uden et ord om, hvad han havde læst, så Schön gik noget frustreret derfra.

Men hvad var det så, udenrigsministeren fik at vide i den strengt fortrolige indberetning den 4. april 1940. Jo, det var den svenske marineattachés oplysninger fra "absolut pålidelig Kilde indenfor Ober-Kommando-Wehrmacht:

1) Der forestaar en "Aggression" mod Danmark, som skal finde sted i næste Uge."

Andre punkter handlede om Holland og Belgien, sandsynlighed for operationer mod Syd-Norge, noget om troppekonzentrationer og uddannelse i gasangreb, at der ikke forelå noget om Sverige, og at de alarmerende oplysninger kom fra flere kilder i Berlin.

Indberetningen af 4. april blev naturligvis drøftet på regeringsplan i København dels samme aften og dels næste dag. Man havde svært ved at tro på alvoren og tilkaldte den tidligere udenrigsminister Erik Scavenius for eventuelt at få ham til at rejse til Berlin og vurdere situationen. Udenrigsministeriets daværende direktør, Mohr, har forklaret, at Scavenius kom ved frokosttid, og fik den strengt fortrolige indberetning til gennemlæsning mens P. Munch og to andre ministre sad og spiste spejlæg. Straks efter sagde Scavenius, at der "var noget vrøvl."

Han afviste forslaget om, at han skulle tage til Berlin, for det syntes han ikke, der var spor anledning til. Han ville i stedet samme dag ved en frokost med den tyske gesandt Renthe-Fink finde ud af, om der var noget om indberetningens indhold. Scavenius kendte Renthe-Fink godt og var sikker på at kunne få det ud af ham, hvis han altså vidste noget.

Scavenius' tilbagemelding samme dag var, at "der ikke var noget om det."

I det danske gesandtskab i Berlin spejdede man forgæves efter reaktioner hjemme i Danmark.

Den 5. april sendtes to indberetninger, den 6. april én med luftkurer, den 7. april et ciffertelegram og den 8. april en indberetning med luftkurer. Men ingen af de alarmerende indberetninger så ud til at blive taget alvorligt, og derfor tog Kjølsen og legationssekretær Steensen-Leth i deres frustration det usædvanlige skridt at bede to danske journalister, som de kendte ved dagligt samarbejde i Berlin, om at skrive hjem til deres aviser i København om, hvor alvorlig situationen så ud. Håbet var, at avisomtale kunne fremtvinge en forsvarsreaktion i Danmark. Det gav store overskrifter og alvorlige artikler, men stadig ingen synlig reaktion fra regeringen.

Middelgrundsfortet den 8. april 1940.

Lad os så høre fortets chef, orlogskaptajn Aage G. Topsøe-Jensen (T-J). Han forklarede til kommissionen, at han personlig af stabschefen for Kystdefensionen den 8. april 1940 kl. 14:45 fik telefonisk besked om, at han straks skulle fratræde sin kommando på Middelgrundsfortet og møde på "Niels Iuel". (Det var samme dag besluttet at genindkalde besætningen til "Niels Iuel", hvorfra T-J kom til Middelgrundsfortet.)

T-J blev temmelig forbavset for at bruge et mildt udtryk og sagde til stabschefen:

"Det her maa vist være en Misforstaaelse, det kan ikke have sin Rigtig-

30. september, 1939

Kuldampere **VENDILA** sænkes som det første danske skib af tysk u-båd i Skagerrak. 11 søfolk omkom.

17. februar, 1940

Engelsk flådeafdeling befrier 3-400 engelske krigsfanger fra det tyske transportskib **ALTMARK** på norsk territorialfarvand.

hed. Jeg forklarede derefter stabschefen nærmere, at jeg havde anvendt 2 Aar til at uddanne min Efterfølger i "Niels Iuel" og han var til Disposition og 100 pct. Kompetent til at overtage den Tjeneste."

T-J ville ikke forlade fortet før en afløser var udpeget og han fik stabschefen til at ringe til Marineministeriet for at opnå en omgørelse af ordren. Der gik ca. 20 minutter før svaret kom og i mellemtiden havde T-J kaldt officererne sammen. T-J ville bruge dem som kanonbesætninger og havde talt med dem om det nogle dage forud og vidste, at det var de fuldt indforstået med.

T-J sagde til officererne: "Under disse Forhold maa al Landlov på Middelgrundsfortet suspenderes, alle maa blive om Bord. Og vi begyndte at tale om, hvorledes vi skulde stikke Officererne ud, hvilken Fordeling vi skulde foretage af Officererne til Kanonerne."

T-J mente, at man på den måde med kystofficerer kunne besætte nogle 17 cm kanoner og ved at flytte rundt tillige 12 cm kanonerne.

Søværnskommandoen fastholdt imidlertid, at T-J straks skulle forflyttes, og beordrede, at den midlertidige chef på fortet skulle være kaptajnløjtnant Langhorn. Officererne blev så igen kaldt sammen og overværede den formelle overdragelse af kommandoen til Langhorn.

T-J forklarede videre, at han kort tid senere gik ud til kanten af isen for at tage i land med en isbryderbugserbåd, da der: "blev vinket fra Fortet og en Mand kom løbende og meddelte, at vi maatte vente 5 - 10 minutter, for der var flere, som skulde med."

"Saa viste det sig - om der var kommet Ordre, eller om det var efter Forhandling mellem Langhorn og Staben, ved jeg ikke - at min Ordre om at Officererne skulde tilbageholdes paa Fortet var annulleret, og der skulde gives almindelig Landlov, det vil sige, at der kun var 4 - 5 Kystofficerer tilbage paa Fortet. Jeg havde ikke mere noget at skulle have sagt, men jeg udtalte nogle Kommentarer til

den Bestemmelse, og jeg var temmelig konsterneret over det."

Det kan jo være, at l.-kanoner K. har hørt T-J bande over det. De var i hvert fald i samme båd den dag fra Middelgrundsfortet til Toldboden. Der skiltes deres veje, for K. gik ind og fik sig nogle øl i "Lumskebugten", mens T-J tog til "Niels Iuel" på Holmen.

T-J har også forklaret, at han havde talt med Kjølens engang i vinteren 1940. Måske var han endda en af de officerer, som blev orienteret af Kjølens i Søofficersmessen.

Den 8. april omkring kl. 15:00 blev kaptajnløjtnant G. F. Langhorn altså midlertidig chef og gav straks efter ordre til omfattende landlov selv om T-J mindre end en halv time før havde suspenderet al landlov, fordi han fandt situationen truende. Jvfr. Langhorn's forklaring nedenfor, var han straks efter overtagelsen af kommandoen i forbindelse med staben i kystdefensionen og fik at vide, at der skulde gives sædvanlig landlov.

Det var holdningen i Søværnskommandoen med viceadmiral Rechnitzer på toppen. Han ville ikke ændre fra sikringstjeneste nr.1 (den absolut laveste) til nr. 2 (som ville have forhindret landlov) for slet ikke at tale om sikringstjeneste 3, svarende til højeste alarmberedskab, selv om han vidste, at hæren samtidig var sat i alarmberedskab, og selv om kommandørkaptajn Vedel i den situation den 8. april 1940 sagde til ham: "Det er sikringstjeneste nr.1, er det ikke lidt lidt?"

Hvad så med forsvarsministeren, Alsing Andersen?

Ja, han troede, at han havde sat hele Danmarks forsvar i alarmberedskab!

Det samme troede udenrigsminister P. Munch.

Rechnitzer huskede åbenbart ikke som ansvarlig chef i 1940, at han selv som fungerende departementchef i marineministeriet på et møde i marts 1921 nonchalant havde beskrevet, at Tyskland nemt kunne lave et overraskelsesangreb på København ved at anbringe tropper under dæk på et par

koffardiskibe og lægge til ved Langelinie. (Side 141 i "Kystartilleriforeningen gennem 75 år")

Men Langhorn undlod den 8. april 1940 desuden at følge Middelgrundsfortet's stående ordre fra 11. januar 1940 om altid at have besætning klar til betjening af mindst 2 stk. 12 cm kanoner.

Denne fatale undladelse kunne Langhorn have rettet lidt op på, hvis han havde fulgt en anmodning fra en tjenestegørende kystløjtnant Valdemar Munch, der ligesom Topsøe-Jensen mente at situationen var truende og blev bestyret deri, da fortet kl. 20:30 blev ringet op af en af fortets underkanonerer, som var på gendarmtjeneste i land, og nu ville have en forholdsordre af chefen, fordi Kastellet var i alarmberedskab. Det var nok derfor, at Munch anmodede Langhorn om tilladelse til at instruere noget personel i betjening af et batteri 12 cm kanoner og holde vagt på skift ved dem natten over. Det ville ellers tage mindst 30 minutter at blive klar til skud, og det mente Munch med rette, at der ikke ville være tid til.

Men Langhorn afviste ham og sagde omtrent: "I fra Hæren er altid krigsgale."

(Munch var overflyttet med kystbefæstningen fra hæren til søværnet)

Efter afvisningen sov Munch i sit lukaf dør om dør med Langhorn's indtil Langhorn fuldt påklædt vækkede ham ca. kl. 05:30 den 9. april med ordene: "Nu kan De, krigsgale, gaa op og skyde, der er beordret højeste Alarmberedskab."

Men hvad siger kaptajnløjtnant Langhorn selv til kommissionen i 1945. Lad os lytte, men samtidig springe hans lange og detaljerede forklaring om personelsituationen og fortets dårlige tilstand over og gå direkte til april 1940.

Langhorn: "Middelgrundsfortet henlaa i noget, som kaldes andet Krigsberedskab"

"Krigsberedskaber paa Middelgrundsfortet bestod deri, at under normale Omstændigheder skulde dets 12 cm's Batterier være klar til Skyd-

1. april, 1940

Marineattachéen i Berlin, kommandørkaptajn Kjølens bringer de første indberetninger om **sammendragning af skibs- og transportmateriel** i Steffin, samt troppekonzentrationer tæt ved den sønderjyske grænse.

5. april, 1940

Udenrigsministeren og admiral Rechnitzer modtager indberetning fra kammerherre Zahle i den danske legation i Berlin om **forestående tysk aggression mod Danmark** og Norge fra svensk kilde.

ning i Tilfælde af Kamphandlinger eller Neutralitetskrænkelser, hvor en Beskydning var hjemlet eller beordret."

Så spurgte kommissionens formand: "Var de det om Morgen den 9. April?"

Langhorn: "Nej, det har de sikkert ikke været, idet der ikke var noget uddannet Personel til dem." - fulgt af detaljeret forklaring om muligheden for uddannelse m.v..

Formanden: "Vil det sige, at de Befalingsmænd, der var på Middelgrunden den 9. om Morgen, ikke kunne betjene det skyts?"

Langhorn: "Man kunne nok have kunnet komme til at fyre med Kanonerne, men det maatte altsaa forudgaa af en Instruktion, hvis man skulle skyde med hele Batteriet. Jeg vil tro man kunne have betjent en Kanon tilfredsstillende med det forhaanden-værende Personel."

(Det var jo netop det kystløjtnant Munch ville tage højde for med sit forslag, som Langhorn afviste og ikke fortalte kommissionen om. Den fik først kendskab til det flere år senere).

Så forklarede Langhorn i mange detaljer om skyts og personel, dårlig uddannelse og issituationen omkring fortet og fortsatte: "baade de yngste Kystløjtnanter og alle disse Overkonstabler havde lidt under, at Chefen for Flakfortet, den nu afskedigede Orlogskaptajn Wodschow, havde saa mange Ideer med Skytset, Ildledersystemet o.s.v. Eleverne som Forsøgs-personel ved nye Skytsmetoder og saadan noget. Alt dette gjorde, at det Befalingsmandspersonel, der kom ikke var meget bevendt."

Langhorn's henvisning til den notoriske nazist Wodschow, der gik i tysk krigstjeneste, er måske et forsøg på afledning fra hans egne dispositioner. Men det kan udelukkes, at Wodschow har udøvet tyskvenlig virksomhed den 9. april om morgenen, for den nu 91-årige 1.-kanoner K. har fortalt mig, at Wodschow var i land og som han selv blev tilbageholdt af tyske soldater og ført til Kastellet til afhøring, da de ved Toldboden var på

vej til tjeneste på Flakfortet den famøse morgen. De blev dog kort efter løsladt og fulgte til Flakfortet. K. husker, at Wodschow på vejen kom med en grov antisemitisk bemærkning om søværnets chef, som han mente, at man nu kunne komme af med.

Men tilbage til Langhorn's videre forklaring om situationen: "Hvis alt var gaaet normalt og rutinemæssigt, saa ville man allerede den 9. april igen have været oppe paa saa mange Befalingsmænd derude, at man kunne varetage en del af Opgaven, idet mange af Befalingsmændene jo var i Land paa Landlov. Man havde udtrykkelig givet Besked om, at der skulle gives Landlov, og man havde sendt saa mange, som det var praktisk og hensigtsmæssigt at have i Land næste Morgen af Hensyn til det nye Personels Fremmøden paa Holmen. "Der var ikke mulighed for at sejle personel ind til Holmen tidligt nok, fordi skibet lå ved Lynetten om natten", forklarede Langhorn videre.

Kommissionens formand vendte her tilbage til Langhorn's forklaring ovenfor.

Formanden: "De brugte før Udtrykket, at "man" havde sørget for det. Hvem er "man"?"

Langhorn: "Det er Fortet, det er Chefen."

Formanden: "Det er Dem?"

Langhorn: "Det er mig i dette Tilfælde."

Et kommissionsmedlem følger her op på Langhorns vigende formulering.

Frede Nielsen: "Skete det uden Konference med den øverste Ledelse?"

Langhorn: "Altsaa dette, at vi sendte de ekstra mange Befalingsmænd i Land, sørgede for, at Befalingsmændene var derinde? Det skete uden Konference med nogen."

Langhorn bekræfter altsaa, at det var ham, der sendte ekstra mange befalingsmænd i land den 8. april for at de kunne klare opgaven næste dag ved modtagelse af nye indkaldte og, at det skete uden konference med nogen. Det var hans egen beslutning.

Da Langhorn senere under afhøringen spørges, om han selv synes, at han optrådte korrekt den morgen, gav han et langt svar, som blandt andet gik på, at hvis han havde vidst, hvad der forestod, så ville meget have været gjort anderledes. Han siger bl.a.:

"Jeg kan ikke huske, om jeg, da Orlogskaptajn Topsøe-Jensen bliver frakommanderet, selv ringede for at spørge, om der var noget særlig alarmerende, eller ogsaa har de ringet til mig fra Kystdefensionen; det var Stabschefen, jeg talte med, og han sagde: nej, der er ikke noget som helst alarmerende, det skal bare gaa sin rolige Gang som sædvanligt, og der skal gives Landlov som sædvanligt.

Langhorn nævner ikke Topsøe-Jensen's suspendering af al landlov for officererne, og kommissionen kendte ikke til det, for de afhørte først T-J en måneds tid senere.

Det var om situationen på Middelgrundsfortets chefniveau, men nu vil vi høre, hvad en central person i forreste linie ved kanonen der ikke skød har forklaret til kommissionen den 26. april 1946.

Det er menig artillerimekaniker (malersvend) Willy Skjønnemand, som kommer på vagt den 9. april for første gang i sine 6 måneder på fortet. Han har aldrig skudt med 75 mm kanonen men skal alligevel afløse ved den kl. 04:00 netop, som de tyske skibe med tropper kommer sejlene ind mod Københavns havn. Han fik ordre til at skyde og forsøgte uden held at affyre kanonen med først 2 skarpe skud og så med ét løst skud.

Ordren fra den vagthavende løjtnant gik uden tvivl på et løst skud, som altid var det første. Uden reaktion på løst skud kunne skarpe skud for boven komme på tale.

Skjønnemand udspørges blandt andre af kommissionsmedlem Westermann, som desuden er kommandørkaptajn i søværnet.

Westermann: "Det er forbavsende, vi har ikke hørt nogen forklare, at De havde skarp Ammunition i. Stod De ganske alene?"

8. april, 1940

Indberetning fra gesandten i Berlin om at transportflåden havde forladt Steffin den 4. Observationer af **tyske flådebevægelser i danske farvande** samt tilstedeværelsen af tyske motoriserede tropper ved Rendsborg.

9. april 1940, kl. 0402

Middelgrundsfortet melder om et fartøj på vej ind i Københavns havn med slukkede lanterner. Det tyske overfald er i gang og den tyske besættelse en kendsgerning.

Skjønne mand: "Jeg stod ganske alene."

Westermann: "Der var ikke nogen Befalingsmand tilstede?"

Skjønne mand: "Ikke en."

Westermann: "De fik bare en Ordre til Varselskud og satte to gange en skarp Patron i?"

Skjønne mand: "Ja."

Westermann: "Og sigtede paa Skibet?"

Skjønne mand: "Ja, saavel i Sideretningen som i Højde."

Westermann: "I ca. 900 Meters Afstand?"

Skjønne mand: "Ja."

Lidt senere spørger et andet kommissionsmedlem, Jørgen Gram: "Saa er der en ting til; det var Sigtet. Kunne de enkelte Soldater saadan sigte, som passede dem, om de vilde skyde op i Luften eller hen foran Boven eller sigte lige paa Skibet? Kunne de gøre som det passede dem, eller var det ganske tilfældigt; nu kommer der et tysk Skib, det skal have! og saa sigter De direkte paa Skibet?"

Skjønne mand: "Hvis det var et

varselskud, er det ligegyldigt, hvor man fyrer; det er jo et løst Skud. Men det maa have staaet i min Bevidsthed, at det var en skarp Patron, og derfor mente jeg det rimeligt, at jeg sigtede paa det Skib, der kom; det var kommet saa langt frem, at det var ret ud for Fortet og jeg havde det frit i Sigte."

Tjah – hvad skal man tænke - hvis nu det var lykkedes?

Men nu tilbage fra forreste frontlinie til chefen for kystdefensionen, kommandør Paul Ipsen der også er udspurgt af kommissionen. Han har bl.a. forklaret, at hele forløbet skyldes en række undladelser og sammenstødende omstændigheder.

Han nævner manglende orientering om situationens alvor og at Søværnskommandoen kun gav beroligende meddelelser. For lavt beredskab. Kun en brøkdels af personel. Ordre om udskiftning af værnepligtige den 9. april om morgenen med deraf følgende desorganisation m.v.

Desuden nævner han frakommanderingen den 8. april af en erfaren og

dygtig chef på Middelgrundsfortet. Han har også forklaret, at han selv protesterede til kontreadmiral Hammerich over det. Desuden gjorde han Hammerich opmærksom på, at de samlede dispositioner gjorde, at Middelgrundsfortet i en måned ikke kunne betjene den smule skyts, der kunne bemandes.

Ipsen nævner også, at der jvfr. en ordre af 11. januar 1940 som beredskabsstyrke skulle være organiseret 12 cm besætninger, 4 stk. og ved landlov 2 stk., og at dette antagelig ikke var organiseret den 8. – 9. april.

Meget, meget mere kunne være omtalt, men jeg tror det væsentligste er med til belysning af, hvorfor det nu gik, som det gjorde, på Middelgrunden den fæmøse morgen.

Til slut en strøtanke: Hvis ikke den tids modige danskere den 11. februar 1659 havde stået fast under svenskernes storm på København, ville den tyske besættelse den 9. april 1940 slet ikke have været et dansk men et svensk problem.

Krigssejler

Af Erik Kragelund

Da Danmark blev besat den 9. april 1940 havde Danske Søfolk allerede oplevet krigens gru i 7 måneder. Deres forsvarsløse skibe var blevet torpederet og næsten 400 omkommet. Freden kom til Europa i maj 1945 men flere Danske Allierede krigssejlere var med til krigens slutning i Japan.

Den 9. april 1940 befandt omkring en tredjedel af danske skibe sig i allieret havn, en anden tredjedel i neutrale havne og den sidste tredje

del var i Danmark. Lande i Europa blev besat og regeringer havde tid til at flygte og danne en regering i eksil. Det betød at Norske, Hollandske, Franske og andre skibe fortsatte med at sejle under deres eget flag. Danmark blev besat på få timer. Ingen nåede at komme væk. De skibe der var i allieret havn blev beslaglagte.

Besætningerne kunne vælge om de ville sejle for de allierede eller om de ville interneres. Så godt som alle valgte at sejle selv om hyren var betydelig lavere. Vi var alle frivillige.

Skibene kom under engelsk, eller et andet allieret flag. Vi blev armerede. I begyndelsen var det en 4 tomers kanon agter og et halv dusin 30 kaliber maskingeværer som viste sig

Artiklens forfatter i radiatorummet medens han lytter til BBC som sender til modstandsfolk i Danmark.

ikke at være til megen nytte. Først langt senere blev skibene bedre armeret. Skulle vi i en kystkonvoj fra Liverpool til Loch Ewe i Skotland, hvor

10. april, 1940

Viceadmiral Rechnittzer afskediges efter ansøgning tilskyndet af en opfordring fra tre kommandører om at træde tilbage. Han afløses kort efter af viceadmiral A.H.Vedel.

5. februar, 1941

6 torpedobåde af DRAGEN- og GLENTEN-klassen udliveres til tyskerne.

vi skulle slutte os til en Atlant konvoj kom der to eller fire engelske soldater fra hæren ombord og hver havde en kiste med et maskingevær. Det var en Lewis gun, også 30 kaliber. Soldaterne gik i land i Loch Ewe med deres maskingeværer.

I Newcastle blev vi opfordret til at gå på kanoner skole i South Shields. Her lærte vi først at skille et hotchkiss maskingevær af og sætte det sammen og smøre og skyde med det. Vi fik et certifikat og senere fandt vi ud af, at du skulle vise det frem når du mønstrede så fik du 6 pence mere om dagen. Senere kom vi tilbage til kanoner skolen i South Shields og lærte andre typer våben. Bl.a. et canadisk og et engelsk Lewis maskingevær. Vi lærte også en 12 pounder kanon, og man fik et certifikat for hver type våben man kunne betjene. Når man så mønstrede ud fik man 6 shillings per dag for hvert certifikat. Men desværre kunne denne slags maskingeværer ikke hjælpe noget mod flyangreb, kuglerne prellede af.

Skibene var danske, kaptajnen var dansk, officererne og besætningen var danske og i begyndelsen havde vi fire engelske kanonerer. Så kom vi på kanonérskole og derefter var alle ombord danske.

De skibe der lå i amerikanske havne kom først ud at sejle senere på grund af lange forhandlinger. De kom under Panama, eller US flag. Flere fik navneforandring. I USA blev de danske søfolk erklæret for fjendtlige udlændinge fordi rederne nægtede at lade skibene komme under US kontrol. Alle danske søfolk meldte sig med det samme, og beregningen blev ophævet. Det viste sig at mange af de skibe der lå i neutrale havne havde forseglede papirer med besked fra rederierne til Kaptajnerne at de skulle blive hvor de var og ikke melde sig til de allierede. Det må her siges at da disse forseglede ordrer blev lavet var der ikke mange Rederier der forestillede sig at Danmark ville blive besat.

Flere Kaptajner nægtede at lade nogen mønstre af og mange rømmede. Vi var mange unge der rømmede i

Sydamerikanske havne og søgte til England med Norske skibe for at tage en mere aktiv del i Danmarks frihedskamp.

Der var omkring 6300 danske søfarende uden for Danmark den 9 april 1940 spredt over hele kloden. Der blev oprettet en "Pool" i Newcastle upon Tyne, dvs en slags koordinerings havn for de danske skibe og søfolk som var under engelsk kontrol. Mønstrede en mand af blev han sendt til Newcastle og efter en kort ferie fik han derfra en hyre på et andet dansk skib. Omkring 4000 af de danske søfarende, som var uden for Danmark, stiftede bekendtskab med Newcastle som deres hjemby under krigen

Newcastle var vort hjem under krigen, det repræsenterede det eneste frie Danmark vi kendte, der var en Dansk Kirke, der hang et Dannebrog. Der var kammeratskab, det bedste nogensinde. Vi skylder så meget til Newcastle. Det paradoksale var at opleve Newcastle i begyndelsen var ikke særlig opmuntrende. Byen var på grund af krigen og kulminerne beskidt, ikke den pæne moderne by den er i dag. Var man heldig fik man 10 shilling af konsul Madsen, så kunne man få lidt at spise og for 1 shilling sove hos Frelsens Hær. Når man blev for beskidt kunne man for 1 shilling blive vasket på banegården. Havde man ingen penge sov man på banegården. Alt dette medens man ventede, sommetider længe, på at få erstatningen på £ 25 for det man mistede da skibet gik ned. Det var først meget senere at der var noget der hed understøttelse og endnu flere år før der var en klub ved den danske pool. I mit første værelse i den billige ende af Westmoreland Road var der kun gælys og ingen varme. Det var først flere år senere at der blev råd til et værelse i den pæne ende af byen.

Den lokale befolkning, uden undtagelse, demonstrerede ved deres opførsel og handlinger det bedste der er i mennesker. Alt manglede, men hvad der var, blev delt med alle. De var rigtige venner og at møde dem er en

gave man ikke ofte får. Alt andet ligesom bliver ret ligegyldigt.

Efter krigen indviede man en ny sømandskirke og samtidig med indvielsen af denne, den 30 april 1949, indviedes en mindevæg og en mindebog indeholdende navnene på alle danske søfolk i alfabetisk orden, som satte livet til i krigsårene 1939 – 1945 startende med en 16 årig dæksdreng. Daglig blev der vendt et blad i bogen.

På grund af modstandskampen i det besatte Danmark, og vores indsats i allieret tjeneste var der et forsøg af nogle af de allierede på at få os godkendt som allieret, men Rusland vetoede dette på grund af den Danske regerings samarbejdspolitik. Alligevel fik vi Juleaften 1943 igen lov til at føre Dannebrog. Det var en stor oplevelse, særlig for de skibe som f.eks. BORNHOLM, som lå i London. Der var en storslået ceremoni med militær orkester, mange en garvet sømands øje var ikke tørt da Dannebrog igen gik til tops.

Man regner med at der var 246 udeskibe. Der var under engelsk kontrol 145, hvoraf 69 gik tabt under krigen.

I England blev 4 minestygere bemanded med Danske og tjente under Dannebrog de allierede. Der blev samlet penge ind i England og købt 2 spitfires. En af dem fik navnet SKAGEN IND og pengene blev samlet ind af Søfolk i Newcastle. Alle pengene blev givet personligt til Churchill

Sent i 1942 var en stor konvoj til Murmansk ved at blive samlet i Reykjavik. Ruten var døbt "helvedes korridor" og der var store tab. Skibet lastede i New York, man vidste ikke hvor man skulle hen, men kunne sommetider se på lasten hvor det bar hen. Så skete der en fejltagelse da Polar udstyr til besætningen blev sendt ombord medens skibet lå ved kajen. Så vidste alle hvor skibet skulle hen og mange af besætningen rømmede. Der manglede nu mange ombord og jeg var en af dem der fik et tilbud. Jeg tænkte på det længe, men bestemte at det var det rigtige at gøre.

2. februar, 1942

Skoleskibet **DANMARK** stilles til rådighed for U.S.Coast Guard til brug for uddannelsen af kadetter. Tilbageleveret den 26 september 1945.

10. marts, 1943

Minestygeren **SØRIDDEREN** erobres af modstandsfolk, men aktionen mislykkes.

Da skibet forlod Island var næsten halvdelen af besætningen og flere officerer udlændinge, inklusiv undertegnede.

Vi kom til Murmansk og tilbage til USA og resten af krigens sejlede jeg på amerikanske skibe.

Dansk deltagelse i den allierede invasion i Normandiet

Gennem de foregående år var det sydlige England blevet omdannet til en stor militærlejr. Konvojerne fra USA og Canada havde bragt hundredetusinder af soldater, tanks, lastvogne og kanoner over Nordatlanten.

Første fase af 'Overlord' var transporten af soldater og materiel over havet. Operation 'Neptune', til landgangs-områderne Utah, Omaha (amerikanske), Gold, Juno, Sword (canadiske - britiske). Den store armada, som sejlede ud fra engelske havne, den femte og sjette juni, bestod af tusinde af skibe hvoraf + 800 handelskibe. En snes danske skibe deltog i de første døgn, og lidt senere kom en halv snes mere med. Nogle var små dampere, som indtil da havde sejlet i den britiske kystfart. De blev nu sat ind i operation 'Neptune'. Deres dæk og lastrum blev ombygget så de kunne fragte soldater, militært udstyr, brændstof og forråd, og de var velegnede: fladbundede som de var, sejlede de ind ved flod og kunne stå på stranden ved ebbe og blive losset. Flere af skibene lavede flere rejser fra England til Normandiet i de første dage af invasionen.

Ikke alle kom tilbage

Ligesom andre søfolk i England havde de danske skrevet under på 'V-artiklerne', hvori de forpligtede sig til den særlige tjeneste under invasionen.

Det drejede sig om cirka 800 mand. Dertil måske omkring halvt så mange på andre landes skibe, især amerikanske. Blandt de danske skibe var de to små kystdampere AARØ og AVANCE. Deres kaptajner var, sammen med mange andre skibsførere, til en

Erik Kragelund ved krigens afslutning.

konference på selve den sjette juni 'D-dagen', lige før de skulle sejle til Normandiet. De fik de sidste instruktioner og besked om, at de havde pligter og rettigheder som officerer i den britiske flåde. De måtte være klare over, at ikke alle kunne regne med at komme tilbage.

Mange danske søfolk har berettet om invasionen, som gjorde et mægtigt indtryk på dem. AARØ var invasionsflådens skib nummer et af alfabetiske årsager. AARØ fik seks lastbiler med ammunition, fire kanoner, fire ambulancer og mere materiel om bord, foruden 188 soldater, har styrmand Kragelund fortalt. Den sjette juni klokken fem om morgenen sejlede de fra Swansea sydpå og var ved den franske kyst tidligt den syvende juni.

På Omaha Beach, hvor AARØ skulle ind, gik det meget hårdt til. Det kunne vi høre ude til søs. Jeg havde det største besvær med at finde ud af, nøjagtigt hvor på stranden, vi skulle ind. Sagen var, at Royal Air Force havde bombet hele invasions-

området på stranden, indtil de første angrebstrupper kom. Der var derfor ikke meget for mig at navigere efter. Vi sejlede op på stranden og ventede på at vander faldt. Da vandet faldt lossede vi både personel og køretøjer. Det gik ganske nemt, det var jo indøvet. AVANCE's kaptajn, Axel Mathiasen, beretter, at de lå og ventede før daggry ud for kysten. Et fantastisk, men grufuldt sceneri oprullede sig. Granater og raketter fra flere tusinde skibe blev uafbrudt affyret ind over land. "Det så ud som om himlen skulle revne". De satte en artilleri bataljon i land på mindre end en time. Danske søfolk mistede livet under den store invasion.

De danske søfarende sejlede under deres eget flag, men de var ikke rigtigt allierede af den grund. Neutralt var de heller ikke - Hvad var de så? Det var et lille problem for hans Britiske Majestæt, Kong Georg VI, da han skulle tale i Underhuset i november 1944 og takke alle dem der havde bidraget til 'Overlord'. Han måtte sige: "Alt dette kunne ikke være gennemført uden den strålende tapperhed, som er udvist af vore søfolk og af dem fra de Forenede Nationer og fra Danmark."

Godt et år tidligere havde den norske digter Nordahl Grieg skrevet om søfolkene på den danske udeflåde, at de var under navnløshetens bitre kår. Nu, i Kong Georgs tale, blev deres navnløshed vendt på hovedet. Englændere, amerikanere, nordmænd og polakker havde bidraget til 'Overlord'. Som de eneste blev de danske søfolk nævnt ved navn.

Kongens tale til Parlamentets åbning 1944.

Tribute to Sea Services

Parliament has been prorogued and the new session was opened by the King yesterday. His Majesty's prorogation speech contained the following passages:

"My Navies have been heavily and continuously engaged throughout the world. In conjunction with my Air Forces they have gained great success

29. august, 1943, kl. 0405

Det tyske overfald på Holmen og orlogsskibe i danske farvande og havne.

27 orlogsskibe sænkes i Flådens Løje. Militært personel interneres. 7 faldne

16. september, 1943

Danmarks Frihedsråd dannes.

against the enemy submarine and surface craft which have dared to show themselves. They secured the safe passage of the vast invasion convoys for the assault on the shores of Western Europe and they continue to maintain the flow of supplies to my Armies as well as to ensure the safe and timely arrival of the food and material on which the life and work of the nation depends. This would not have been accomplished without the splendid bravery of my merchant seamen and those of the United Nations and Denmark.

Dansk mindesmærke

I dag kan man besøge Normandiet med de brede strande og det mægtige tidevand. Overalt bliver man mindet om den store kamp. Der er kirkegårde, museer og monumenter. Amerikanske, engelske, canadiske, franske, polske og norske og otte andre allierede styrker var med. Men man skal ikke vente at se eller høre noget på Normandiets museer om danskere. De var jo ikke allierede.

I juni 1984 blev der dog rejst et mindesmærke for de danske søfolk. Det er i St. Marie du Mont, nogle kilometer fra Utah stranden. En styrmand står på broen af sit gyngende skib og spejder mod land. Statuen er af Svend Lindhardt.

Nogle af de skibe der deltog i operation "Neptune"

AARØ, sænket, ALF, i lasten var der 450 millioner dollars i sedler, ALLAN A. DALE, torpederet senere (Ex NORDVEST), AVANCE, BORNHOLM, S/S BRYNHILD havde fået installeret løftegrej til tunge tanks og lavede flere rejser - CAVALCADE (Ex GERTRUDE MÆRSK), EMPIRE BEATRICE, sænket (Erstatningsskib) FANØ, S/S FORT St. CROIX bygget i Canada, en type som Liberty skibene (Erstatningsskib) var leder af konvojer fra Tilbury til Arromanch, flere rejser. Kaptajn, Officerer og Besætning var Danske,

FYLLA, GRENAA, HARALD, KIRSTEN MÆRSK, KNUD, LILLEAA, LILLIAN, LOOKOUT, sænket (Ex ANNA MÆRSK) MANUEL (Ex. NORDPOL) MARIANNE, MARX, SKAANE, SKAGEN, SKJOLD, SØBORG, THYRA III, TOMSK, TUREBY, ULRIK HOLM, VALBORG

Der er brugt uddrag af Christian Tortzens artikler i beskrivelsen af Normandiet

De sidste Atlant konvojer

På de sidste konvojer over Atlanten mærkede vi ikke meget til fjenden men alligevel skulle det blive usædvanligt. Jeg var med T2 tankskibet FRONT ROYAL under amerikansk flag, vi var i Stillehavet det meste af 1944 og var nu på vej fra vores base på øen Ulithi, mod Panama. Hvad vi skulle vidste vi ikke?

Vi lastede benzin på Curacao og ventede på ordre. Vores last var delt op i en mindre del 80 oktan benzin til almindelig brug, som var farvet blåt. Resten var 100 oktan flyvebenzin farvet rødt. Der blev tid til en kort tur i land. Sidste gang jeg havde været der i 1940, på en Norsk tankbåd, måtte vi danske ikke komme i land fordi vi blev betegnet som fjender. Det var ydmygende og jeg husker smerterne tydeligt.

T2 tankbåden var et af de bedste skibe der blev bygget i USA under krigen. De mest kendte skibe var Liberty skibene. Der blev bygget 2710 Liberty skibe på 18 forskellige værfter. De var på ca 10.000 tons og havde en damp stempelmaskine på 2500 hk. Det gav skibet en fart på lidt over 10 knob. Det var muligt at bygge skibe hurtigere end Tyskerne og Japannerne kunne sænke dem. Den normale byggetid for et Liberty skib var omkring 28 dage.

De næste serie byggede lastskibe var Victory skibene og C1, C2 og C3 skibene, næsten alle havde damp turbine drivkraft. Alle havde to vand-rørskedler, på Liberty skibene var

damptryk og temperatur 220 psig og 450 F (15 bar 227 C) På de fleste andre skibe var damptrykket 450 psig og 750 F (31 bar 400 C) Denne standard var meget brugt til kraftværker på fabrikker i USA. 400 C var den højeste temperatur der kunne bruges på turbiner med kobber legeringer. Der var to typer af Victory skibe, forskellen var drivkraften. Den "lille" udgave kunne sejle ca 15 knob medens den med flere hestekræfter kunne sejle 17 - 18 knob.

Alle amerikanske krigsskibe og handelsskibe skulle være udstyret med evaporatorer så skibet altid kunne producere den ferskvand der var brug for direkte fra havvand. Destilleret vand smager ikke godt men hvis man kommer det i en kande og hældes det over i en anden kande og fortsætter frem og tilbage blive smagen bedre. Vores anlæg kørte uafbrudt. Kun da vi lå i Leyte Bugten uden for Tacloban på Filippinerne efter invasionen fik alle besked om at stoppe evaporatorerne, der var mange lig i vandet.

T2 tankskibet har turbine elektrisk drivkraft. Indtil da var de fleste skibe med turbine eller diesel elektrisk drivkraft baseret på jævnstrøm. Hovedmotoren på T2 skibene var en vekselstrøms generator på ca 5000 kva drevet direkte af en damp turbine på samme aksel. Vores hovedmotor havde kørt uafbrudt i et år.

En fordel ved turbine elektrisk drivkraft var at det var muligt at gå fra fuld kraft frem til fuld kraft bak på mindre end et minut. Der var ligeledes samme hestekraft. Vi havde gjort det et par gange under fly angreb vi var ikke sikre på om vi var blevet ramt så voldsomt rystede skibet.

Vi nærmede os New York og var ved at gøre klar til at smide det argentinske kød overbord, i sidste øjeblik kom der telegram. Konvojen skulle sejle før beregnet og vi skulle slutte os til den efter at den var sejlet fra New York. Nu sejlede vi med mere end 15 knob i konvoj, i de første år under krigen var farten om-

Ultimo oktober

Søværnets militære personel hjemsendt fra interneringen.

21. november, 1943

De 2 Sorølejr blev etableret for fortsat uddannelse af stampersonellet og rekruttering til modstandsbevægelsen fra dette.

kring 9 knob, den hastighed det langsomste skib kunne sejle.

I de første år under krigen foregik kommunikation mellem skibe med en morselampe og det var ikke effektiv. Kommodoren, det første skib i række 2 eller 3, sendte en besked til et skib som lå langt bagefter og i en hel anden række og der var mange skibe mellem morselampen og modtageren. Det var ikke usædvanligt at en besked måtte sendes igennem flere skibe før det blev modtaget.

Nu var der begyndt at komme Radar på krigsskibene men ikke på handelsskibe. Der hjalp med at holde pladsen i en konvoj. En Destroyer, med Radar, havde til opgave at holde skibene på deres plads. Nu var der blevet udviklet en lille radio sender og modtager kaldet TBS (Talk Between Ships) Det lignede en Walkie Talkie. Den sendte på en ultrahøj frekvens. Dette radio signal gik i en lige linie og kunne kun optages af et skib der var inden for horisont afstand. En U båd der lå mere end 10 mil væk kunne ikke høre det. Det var et fantastisk fremskridt. Mikrofonen var på broen og der var højttalere på broen og i radio stationen. Når et skib ikke var på plads kom der en besked over TBS radioen, f. eks. "No. 34, du er for langt til bagbord og for langt fremme". No. 34 ville svare OK og rette op på kurs og fart.

Kosten ombord var fyrstelig sammenlignet med det vi havde fået i den tid vi sejlede ud fra Newcastle med danske skibe under engelsk flag.

Jeg tænkte ofte på mine venner i England som kun fik et æg hvert måned og hvor mange ting var rationerede. Vi lavede en rejse til Montreal, vi gemte vore æg, vi købte kaffe og sukker og havde dåser med sardiner, måske en flaske med ketchup og en dåse ferskener.

Vi kom hjem til vore venner i Manchester eller Newcastle og lagde pakken på bordet, og da den blev åbnet spærrede de øjnene op. Havde æggene været guldæg kunne de ikke blive beundret mere. Det var ting som vi i dag ikke vil regne for noget

men dengang var indholdet tæt ved et mirakel. Jeg troede vi skulle sætte os ned og nyde de forskellige godter men så skete der noget som gjorde et indtryk på mig som jeg aldrig vil glemme. Nu skulle jeg se det bedste af mennesker.

Vore britiske venner hentede naboer og deres venner og alle blev inviteret til at komme og tage del i denne store fest. Alr skulle deles. Tænk hvor dejligt verden ville være i dag hvis vi alle opførte os på denne måde.

Mht. forbindelsen til familien i Danmark var det ikke så let. Vi fik lov til at lave et Røde Kors brev på 25 ord hvert 6te måned. Dette blev sendt til Danmark og familien hjemme svarede med at skrive et brev med svar på 25 ord på bagsiden af det modtagne brev. Det virkede men der gik mange måneder før brevet kom frem og endnu engang mange måneder før et svar kom retur.

Jeg tilbragte mange frivagter i radiatorummet, der var altid en telegrafist på vagt. Vi måtte ikke selv have radioer ombord. Jeg lyttede hver aften til BBC når de sendte nyheder på dansk til Danmark for at finde ud af hvad der skete. Jeg var fortryllet af de beskeder der kom til modstandsbevægelsen som når der var en hilsen fra Onkel Niels med besked at Gerda ville komme på Fredag osv

Vi måtte ikke have radioer ombord fordi at de fleste radioer sender et signal som U bådene kan opfange hvis de er i nærheden. Der var en "sikker" radio i radiatorummet og om dagen var den tilsluttet et højttaler system. Radioen var indstillet til at modtage populære programmer, mest musik. Det var mange gange vanskeligt at få en god forbindelse til allierede stationer hvorimod vi fint kunne høre Tokyo Rose i Stillehavet og Lilli Marlene fra Tyskland. Musikken var perfekt, de sidste nye engelske og amerikanske slagere, og det propaganda der kom imellem musik stykkerne hørte vi ikke på. Der var dog en undtagelse. Vi var på vej til Murmansk i 1942. Vi lyttede til musik fra Lilli Marlene i Berlin og så kom der en besked om at

der var en hilsen til konvojen PQ15 på vej til Murmansk. Den næste dag ville være Amerikas Frihedsdag, den 4 juli, og vi fik at vide at de ville fejre den med fyrværkeri ved at angribe os. Derefter var hilsen med navnene på skibe i Konvojen, vores navn var med. Det følte ikke godt og de holdt deres ord, der blev fyrværkeri.

Vi havde nu 28 kanoner med en løjtnant ombord, de var fra den amerikanske marine og hed "Armed Guard". Vi havde en 5,18 tommers kanon agter og en 3 tommers kanon på bakken og der var 8 stk 20 mm Oerlikon maskinkanoner.

Da krigen brød ud fik vi i England udleveret gasmasker på samme måde som den civile befolkning. Man skulle altid have den hos sig i en lille papkasse med en snor over skulderen. Ombord fik vi også udleveret gummidragter til beskyttelse mod gas. Dragten var i to dele af tyndt rødt gummi og kunne bæres i en lille pose. Der gik ikke lang tid før man blev klar over at der ikke ville blive brugt gas. Besætningsmedlemmer på dækker begyndte at bruge de røde gummidragter i dårligt vejr. De var gode til at holde én tør og da vi blev torpederet var det også disse gummidragter der gjorde det muligt at nogle af os overlevede. Nu fik de amerikanske skibe udleveret en ny slags overlevelses gummi dragt. Den var sort og af ret tyk gummi og var ud i et srykke. Man tog den på uden på sko og al andet udstyr og nu skulle det være muligt at opholde sig i vandet i vintertid i længere perioder. Normalt var det kun minutter man kunne overleve..

Alle vidste at det ville ikke vare så længe inden krigen var slut og at vi ville vinde. Indtil slutningen af 1943 troede de fleste at det var fjenden der ville vinde. Nu var der måske en chance for at vi ville kom hjem og se Danmark igen. Det er ikke let at forstå i dag men dengang synes det næsten som et mirakel.

Hvordan ville vi blive modtaget når vi kom hjem? Det var selvfølgelig værst for de gifte. Ville deres børn

November, 1943

Søværnskommandoen etablerede en hemmelig afskibningsorganisation under dækningsnavnet **Skovsvinene**.

3. december, 1943

Officiel svensk regeringsgodkendelse af oprettelsen af en dansk "politiforlægning" - **Den danske Brigades** dåbsattest!

genkende dem? Virkeligheden blev meget anderledes for mange af dem der kom hjem først, de fandt hurtigt ud af at de var blevet glemt. I skal ikke blive glemt blev der sagt. Det blev vi i allerhøjeste grad og det er vi stadigvæk. Danmarks historie er meget mangelfuld og fordrejet.

Vi var klar over at selv om krigen i Europa var slut var der stadigvæk krig i Stillehavet og vi skulle hurtigt finde ud af at vi var på vej for at deltage i den sidste blodige fase

Vore faldne

Det tog undertegnede 10 år at lave en liste over vore faldne. Derefter brugte Inger Batchelor i Newcastle mange timer med at sammenligne listen med de forskellige mindebøger så fejlene kunne blive rettet. En ny mindebog blev lavet i England, med støtte fra A.P. Møller Fonden, og indviet i Domkirken i Newcastle maj 2000. Listens fordeling ser således ud:

Vi arbejder på at der laves en mindebog med alle 2341 navne. Menighedsrådet i Holmens kirke debatterer i øjeblikket om at der bør være een eller to middebøger. En magen til den i Newcastle og en med alle 2341 navne.

I dag er der omkring 200 af de 6300 allierede krigssejlere tilbage hvoraf omkring halvdelen bor i Danmark. En del rejser til Newcastle i maj hvert år for at deltage i en mindehøjtidelighed ved mindesmærket i Domkirken.

I skal ikke blive glemt. Under krigen foregik torpederinger langt væk fra publikums øjne og gav måske ikke et mærkbart indtryk. Vi havde bare sejlet og gjort vores pligt.

5. maj udvalget i Statsministeriet har planlagt de forskellige arrangementer til maj 2005. Det er sidste gang at et større antal modstandsfolk, kz-fanger og krigssejlere vil være i stand til at deltage.

Vi ved alle at næsten alle historie

Erik Kragelund med alle medaljer i anledningen af 50 års dagen for krigens afslutning i 1995.

Liste over søfolk, fiskere og passagerer som omkom af følger af Anden Verdenskrig fordeling maj 2003

	Tabel No. 11 b	SØMÆND	FISKERE	PASSAGERER	HUSTRU	BØRN	FÆRING	TOTAL
1	Før Besættelsen	385	31	1		1	7	425
3	Hjemmeflåden	355	194	9	5	4		567
4	Udeflåden	837					146	983
5	Efter Krigen	119	62	40	4	7		232
6	Ukendt Skib#	134						134
8	TOTAL	1830	287	50	9	12	153	2341

Flere faldt i allieret tjeneste eller i tysk eller japansk fangelejr eller på udenlandsk skib.

Mindebogen i Newcastle indeholder 1501 navne. Det kriterium der blev brugt mht hvilke navne der skulle med er den samme som blev brugt ved den oprindelig mindebog og ved mindetavler Mindebøger i Storbritannien, på officielle steder, hører under regler fastsat af "The Imperial (Commonwealth) Graves Commission.

Marstal Søfartsmuseum og Frihedsmuseet har en kopi af vores lister på en CD. Hoffet har også bedt om en kopi. Den er også på den nye hjemmeside www.befrielsen1945.dk

bøger der fortæller om hvad der skete under besættelsen er mangelfulde og en del har fejl. Mange er glemte. Det har vi i 5 maj udvalget arbejdet for at rette op på ved hjælp af en ny hjemmeside. Mange har arbejdet for at alt og alle kom med. Det praktiske arbejde er udført af UNI-C Danmarks IT-Center for uddannelse og forskning under Uddannelsesstyrelsen. Hjemmesiden er www.befrielsen1945.dk og er blevet indviet. Nyt materiale vil blive modtaget med tak.

På havnen i Murmansk er der en

mindesten, der står "Ingen er glemt, intet er glemt". Jeg håber at det bliver resultatet af den nye hjemmeside

10. januar, 1944

Viceadmiral Vedel etablerer en illegal stab under navnet **ELVERHØJ** til at formidle og organisere søværnets samarbejde med modstandsbevægelsen

Marts, 1944

De 2 første engelske "Motorminesweepers" MMS 36 og MMS 83 bemanded med dansk personale fra koffardilarten og søværnet.

Bornholm – maj 1945

Af John Oldvej

Anden Verdenskrig går på hæld. Glæde men også ængstelse præger landet. Hvad vil Tyskland foretage sig i de sidste krampetrækninger? Hitler har jo begået selvmord d. 30 april, og den udnævnte efterfølger storadmiral Dönitz anses for at være en tør og trofast marineofficer, der vil fortsætte kampen, og har planer om en regeringsdannelse, i hvilken endda skal udnævnes en kirkeminister.

Flygtninge og oprevne kampstyrker sættes i land på Bornholm, der i stigende grad gribes af bange anelser. Den hidrige tyske kommandant beordres af Dönitz udskiftet med den 43-årige Kapitän zur See (marinekommandør) von Kamptz, en meget konstant og pligttopfyldende officer, der "in der Flotte" i udstrakt grad har beskæftiget sig med undervisnings- og administrationstjeneste. Dönitz ved, at han kan have fuld tillid til ham.

Kapitulationsbudskabet d. 4. maj vækker naturligvis kun kortvarig glæde, da det erfares, at von Kamptz kun ønsker at overgive sig til de vestallierede. Baggrunden er velmotiveret. Store tyske styrker befinder sig nu på øen. Overgivelse til de vestallierede medfører et civiliseret fangenskab, mens et russisk fangenskab vil være meget hårdt og formentligt langvarigt.

Den 5. maj og efterfølgende dage prøver man ved intense henvendelser til København at foranledige, at en gruppe engelske officerer sendes til Bornholm, således at den ønskede overgivelse kan finde sted – forgæves – ingen reaktion!

Passiviteten er aldrig blevet klarlagt. Var det aftalt ved firemagtskonferencerne – USA, Sovjet, England, Frankrig deltog i disse – der er gisnet på flere årsager, men hvilken af, der holder vand, er usikkert.

Det er sagt, at da freden kom til Danmark, kom krigen til Bornholm!

Sandt nok. Under krigsårene forløb besættelsen uden den helt store dramatik. Øen var af sekundær betydning, så længe Østersøen og den Bøtiske Bugt var tysk indhav. Den vendte krigslykke, der i slutningen af 1944 havde medført, at Baltikum, Østprøjsen og dele af det østlige Pommern var besat af russerne, bevirkede, at Bornholm nu var af strategisk betydning. Den hidtidige tyske kommandant fregattenkapitän Morath, der var reserveofficer, og en kultiveret og omgængelig mand, havde et godt forhold til den danske amtmand von Stemann. Da Dönitz, der i 1943 havde afløst storadmiral Raeder som chef for den tyske flåde, indså Bornholms voksende betydning i slutopgøret, blev Kapitän zur See, von Kamptz, kommandant på øen. Han var godsejersøn fra Posen og karriereofficer.

Hverdagen er i de første majdage blevet hektisk, men uden tab af danske menneskeliv. Tyske flygtninge i tusindvis bliver i miserabel tilstand landsat i Rønne og Nexø, og kun i mindre omfang kan de videresendes til det øvrige Danmark. Soldater på flugt giver tilstrømningen en ny dimension.

Bornholms Tidende giver i sin udgave d. 17. maj på forsiden sammenfattende en god dækning af begivenhederne.

Da freden og friheden kom til den øvrige del af vort land, kom krigens gru til Bornholm, og der anrettedes på øen krigsskader, hvis omfang procentmæssigt er betydeligt større end i nogen anden del af landet, selv om tabet af menneskeliv på dansk side er relativt beskedent. Takket være den tyske kommandants afvisning af tilbuddet om overgivelse folte den russiske arme sig tvunget til at lade krigsmaskineriet tromle ind over øen, og der anrettes ved en række bombardementer fra luften meget stor skade i Rønne og Nexø, og 9 af øens borgere

mistede livet, mens et stort antal blev mere eller mindre såret. Luftangrebene begyndte mandag d. 7. maj ved middagstid. Mens folk endnu sad ved middagsmaden tordnede pludseligt en formation russiske bombemaskiner ind over Nexø og Rønne, og middagstilheden brødes af bombernes tordnende brag. Fra tyske skibe og fra de tyske kanoner i byernes nærhed begyndte et heftigt skyderi, og de tunge granater fra disse kanoner bidrog deres til at øge de ødelæggelser, bomberne afstedkom.

Som årsag til bombardementerne menes det angiveligt, at russiske rekognosceringsmaskiner blev beskudt ved overflyvning af bornholmske byer d. 7. maj om formiddagen, hvad russerne betragtede som en provokation. Man vendte derfor samme dag tilbage med bombemaskiner og påbegyndte heftige bombardementer af Rønne og Nexø, der førte til den delvise ødelæggelse af de to byer.

Russiske maskiner rettede d. 7. og 8. maj i alt 4 angreb på Rønne og Nexø, hvorved i alt 9 personer blev dræbt og et stort antal såret. Langt større tab var der blandt tyske flygtninge og militær, f. eks. blev et stort pakhús på Nexø havn ramt og styrtede sammen, 600-700 opholdt sig, halvdelen omkom, og den anden halvdel blev mere eller mindre såret.

De materielle skader var enorme i begge byer. I Nexø var 392 huse blevet helt eller delvis ødelagt, mens 330 var beskadigede. I Rønne var de tilsvarende tal 400 og 2.600. Alene i Rønne var 3.000 mennesker blevet husvilde. Blandt de tyske soldater og flygtninge var der som anført store tab af menneskeliv.bbb

Det relativt lille tab af danske menneskeliv skyldes, at der forinden var foretaget omfattende evakueringer i de to byer.

Bombardementerne må betragtes som helt meningsløse. Ødelæggelserne var først og fremmest gået ud over

25. juni, 1944

Folkestrejken.

28. juni 1944

I England formeredes den 137. ministrygerflotille bestående af de 4 dansk bemandede MMS.

danske bygninger. Når de tyske tropper på Bornholm overgav sig til den lille enhed af russiske marineinfanterister, der om eftermiddagen d. 9. maj stod ind i Rønne havn, var det ikke på grund af bombardementerne, men fordi den totale kapitulation var trådt i kraft natten mellem d. 8. og 9. maj. Krigen i Europa var forbi.

Men hvorfor invaderede russerne Bornholm, når øen var en del af Danmark, hvor tyskerne allerede havde kapitulert? og hvorfor kom der ingen britiske soldater til Bornholm i dagene efter den 4. maj, så bombekatastrofen kunne være forhindret? Forklaringen skal nok søges i det geopolitiske spil mellem vestmagterne og Sovjetunionen. I Moskva vidste man meget vel, at Danmark tilhørte den britisk-amerikanske interessesfære. Ikke desto mindre var man interesseret i at få medindflydelse på Danmarks internationale placering og interne forhold efter krigen. Nøglen hertil var Bornholm.

Når der ikke kom nogen britiske styrker til Bornholm, skyldes det angiveligt vestallieret tilbageholdenhed overfor russerne. England og USA ønskede ikke at udløse en konflikt med Sovjetunionen på grund af den lille danske ø. Navnlig general Eisenhower indtog en meget valen og henholdende holdning.

Hvorledes kom Bornholm igennem majdagene og de i alt 11 måneder, russerne havde besat øen?

Tåleligt. Da frihedskæmperne kom på gaden d. 4. maj og efterfølgende dage, kom det kun til småepisoder uden tab af menneskeliv. De tyske styrker overværede nogle steder, at frihedskæmperne fik udleveret våben, men greb ikke ind. Genhusningsproblemer var der god vilje til at løse, men alligevel var dette problem kun en nødløsning, glæden var derfor stor, da den svenske stat forærede træ og materialer til at bygge træhuse – alene i Rønne byggedes hurtigt 240 sådanne huse. Det skal med, at i 2005 eksisterer husene samlet som rækkehuse, og det er nogle af byens dyreste – det er in at bo der.

Den 9. maj ankom de russiske tropper til øen. Von Kamptz overgav sig – nu havde hele Tyskland kapitulert, så han var fritstillet og overgivelse kunne ske uden kamp. Det lyder utroligt, men russerne havde ikke skibe til at overføre tropperne, og måtte derfor benytte danske skibe til overførslen, og til at sende den tyske garnison som krigsfanger til Kolberg i det nuværende Polen. Von Kamptz dystre forudsigelser gik i opfyldelse. Han tilbragte 8 år i russisk fangenskab. Man kan vel sige, at han fik kompensation herfor. Han døde først i 1998, 96 år gammel. Han genså Bornholm under et ferieophold i 1981.

Russerne okkuperede, besatte eller opholdt sig 11 måneder på øen, og nu kom der reaktion fra København. Ministre, bl. a. af udenrigsminister Gustav Rasmussen (ham med de røde seler) og kronprinsparret Frederik og Ingrid, kom til øen og holdt reception for blandt andet den russiske kommandant. Vel nok for at fortælle bornholmerne, at de ikke var glemt, men også for at tilkendegive overfor den russiske besættelsesstyrke, at den russiske tilstedeværelse optog det øvrige Danmark overordentligt meget.

60 år efter

Som udsendt medarbejder for Under Dannebrog besøgte jeg øen her i det tidlige forår. Denne beretning er således blevet til med hjælp fra Flemming Svendsen, Peter Birk Jensen, Børge Mortensen, Bent Sonne Jacobsen og Bornholms Tidendes forhenværende chefredaktør, Thomas Jensen samt Forsvarsmuseet i Rønne.

Thomas Jensen har selv oplevet Bornholms nye tid fra 1930erne indtil i dag og har berettet om maj 1945 og tiden før og efter, om modstandsbevægelsens ringe udrustning, der bestod af våben "organiseret" fra tyskerne, om sparsomme leverancer via Sverige. Jo, der var geværer, årgang 1867 og 1889, men det var forbudt at røre dem. Forsvarsminister Alsing Ander-

sen mente, at de var for farlige. Om sorgen gjaldt også for udenlandske købere. Kina – der var plaget af krig og borgerkrig havde hørt at vi havde et parti geværer af nævnte årgange og man ville gerne købe dem – men nej fra ministerens side – man kunne jo komme galt af sted med sådanne nogle.

DNSAP var af ubetydelig størrelse, måske på grund af det udstedte uniformsforbud ved det i øvrigt ulykkelige forsvarsforlig i 1932. Denne bar kimen til det svækkede forsvar den 9. april 1940.

Det selvbestaldte "hjelpepoliti" Hipokorpsset, der trådte i funktion efter aktionen mod det danske politi i 1944, følte trang til en udflugt til Bornholm. Her optrådte man som en slags terrorister med brutalitet og provokationer. I denne uholdbare situation satte amtmand van Stemann sig i forbindelse med den tyske kommandant, der via sine soldater sørgede for, at hipoerne øjeblikkeligt blev eskorteret til København.

Thomas Jensen mener i øvrigt, at daværende udenrigsminister, Gustav Rasmussen – en vandrepokal mellem skiftende ministerier – i sin ukompetence, var skyld i de 11 måneders russisk besættelse. Det kunne have været begrænset til seks måneder, hvis han havde kunnet tolke diplomatiske fuglefløjt.

I øvrigt anbefaler Thomas Jensen varmt professor Bent Jensens bog "Den lange befrielse" som han har leveret råd til. Bogen beskriver med næsten klinisk nøjagtighed alle facetter og baggrunden omkring tragedier ved befrielsen mm.

19. september, 1944

Politiet arresteres af tyskerne.

22. september, 1944

Kommandohejsning i Den danske Flotille i Karlskrona.

På tærskelen til befrielsen i 1945

Tysk flådeofficer holdt
Bornholm til det sidste

Af forhenværende redaktør
på Bornholms Tidende,
Thomas E. Jensen

Under den tyske besættelse havde Bornholm på mange måder en særstilling, idet øen det meste af tiden sorterede under flådemyndighederne i Kiel. Besættelsesstyrken var beskeden og de skiftende ø-kommandanter var ofte ældre reserve-officerer af flåden, der blot var interesseret i at få tingene til at glide. Hvervet var da også let, eftersom den organiserede modstandsbevægelse ikke ønskede postyr på Bornholm. Øen var vigtigere som efterretningsposition og transitbase for flygtninge, kurerer, våben m.v. Unødig ballade ville blot skærpe tyskernes agtpågivenhed.

Fra årsskiftet 1945 blev situationen en helt anden. Det tyske sammenbrud på østfronten gav Bornholm en nøgleposition i den tysk kontrollerede Østersø og gjorde øen til frontområde.

Chefen for den tyske Kriegsmarine, storadmiral Dönitz, der senere skulle efterfølge Hitler som regeringschef, var fuldstændig klar over det tyske nederlag, og nu satte han alt ind på at evakuere tyske civile og sårede soldater fra østområderne til det vestlige Tyskland. Og da den sovjetiske offensiv mod bl.a. den tyske østersøkyst havde afskåret flugtvejen over land, måtte evakueringen ske over havet ved hjælp af alle forhåndenværende fartøjer.

Kapitän zur See Gerhard von Kamptz.
Foto fra krigsårene.

Redning over havet

I den situation var det afgørende, at russerne ikke fik adgang til Bornholm, idet flugtvejen over Østersøen så omgående ville blive afskåret. Det betød, at der var brug for en helt anden type kommandant på Bornholm,

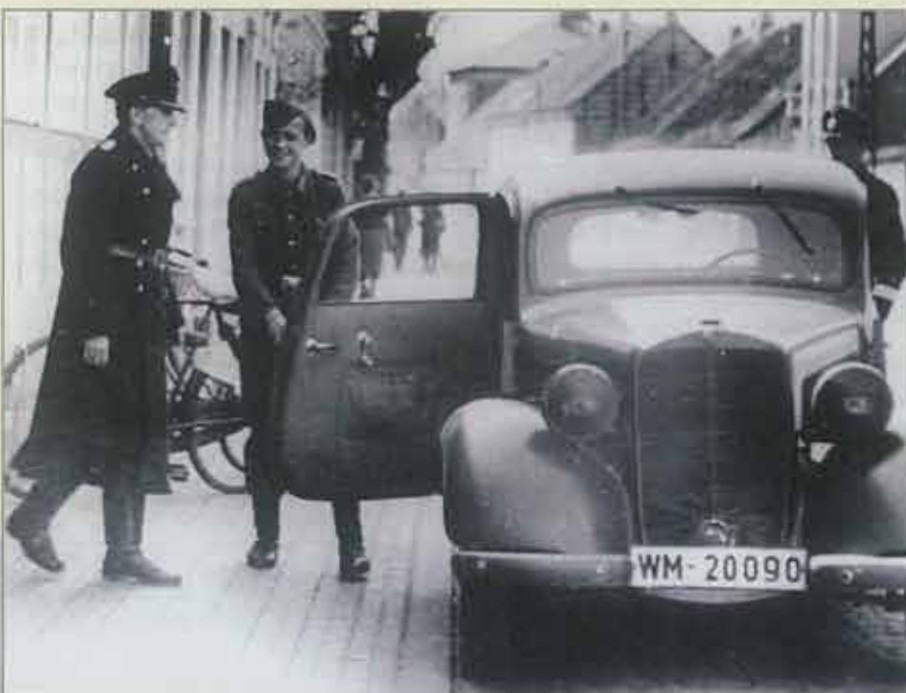
end tilfældet havde været før, og Dönitz tilkaldte den 43-årige Kapitän zur See (kommandør) Gerhard von Kamptz (v.K.), der gjorde tjeneste ved marineoverkommandoen i Berlin efter at være blevet hårdt såret tidligere under krigen.

Von Kamptz måtte give sin storadmiral hånd på, at han under ingen omstændigheder ville overlade Bornholm til russerne, før Tysklands endelige kapitulation trådte i kraft.

Tiden indtil da blev udnyttet til det yderste, og det lykkedes tyskerne i løbet af forårsmånederne at transportere mindst 2,2 mill. mennesker ad søvejen fra øst mod vest - hvoraf en del havnede i Danmark.

Den 4. maj overgav tyskerne i nordvesttyskland, Holland og Danmark sig til briterne, men det var ikke Tysklands endelige kapitulation, der først indtraf med virkning fra den 8./9. maj. Indtil da gik kampen vide-

Det eneste kendte billede af von Kamptz i hans kommandanttid på Bornholm. Han blev fotograferet, da han efter en forhandling forlod amtmand von Sternmanns tjenestebolig.

re på de øvrige fronter, og i særdeleshed blev slutkampen hård på østfronten.

Himmelfarts-kommando

Von Kamptz havde i den korte tid, der var til rådighed, forsøgt at udbygge forsvaret af Bornholm, men rådede kun over få kampduelige soldater og tunge våben. De tropper der kom til øen på flugt fra østfronten var mere eller mindre gået i "opløsning". I virkeligheden var der, som det hedder i tysk militærprog, tale om en "Himmelfartskommando" efter parolen: Gør, hvad du kan med forhåndenværende muligheder. Der er ingen hjælp at hente. Du er afskrevet.

Beskeden om, at tyskerne også i Danmark havde nedlagt våbnene over for briternes feltmarskal Montgomery kom derfor som en stor lettelse for v.K., der straks begyndte at forberede øens overgivelse til briterne. Problemet var bare, at de ikke kom. Øst og

Vest lurede på hinanden, og englænderne (og i særdeleshed amerikanerne) ville ikke komplicere forholdet til Sovjet mere end det allerede var - slet ikke af hensyn til en lille ø-klat ude i Østersøen. Firkantet udtrykt: Briterne sad nu på det egentlige Danmark (med de vigtige sunde og bæltter). Hvis russerne var opsatte på at sikre sig Bornholm, kunne de vestallierede leve med det. Alt dette vidste hverken danske politikere, modstandsbevægelsen eller tyskerne noget om. Derfor ventede man på Bornholm for gæves på briterne.

Da russerne nu forlangte, at øens tyske garnison overgav sig, henholdt v.K. sig til en klar ordre om, at han kun måtte lade briterne lande, og at Tysklands kamp mod øst gik videre, indtil den endelige kapitulation trådte i kraft midnat 8./9. maj. Indtil da skulle søtransporterne forbi Bornholm fortsættes.

Resultatet blev de helt overflødige sovjetrussiske luftangreb - som ikke

Da de danske ofre for bombardementet begravedes i Rønne insisterede russerne på at stille med et musikkorps, der spillede sørgemarcher

gav russerne noget som helst militært resultat. De landsteg da også først på Bornholm den 9. maj efter at tyskerne i overensstemmelse med kapitulationen havde nedlagt våbnene.

15-årig kadet

Og nu til personen von Kamptz:

Et blik på hans personalia-oplysninger og militære løbebane viser, at der ikke var en tilfældig marineofficer, storadmiral Dönitz i 1945 valgte til opgaven.

Gerhard von Kamptz blev født i 1902 som søn af en godsejer i den daværende prøjsiske provins Posen, som efter første verdenskrig blev polsk. Allerede som 15-årig meldte

26. oktober, 1944

"Sorølejrene" blev afsløret af **Schalburgkorpsets** styrker og opløst.

21. marts, 1945

Britisk luftangreb på Gestapos hovedkvarter i **Shellhuset**.

han sig til det prøjsiske kadetkorpset, men året efter sluttede krigen. Unge Gerhard ville egentlig have været forstmand, men mulighederne i det fag var små, og derfor meldte han sig som frivillig til den tyske krigsmarine i 1923. I 1927 blev han løjtnant, og så fulgte forfremmelserne med regelmæssige mellemrum.

Da 2. verdenskrig brød ud, var v.K. blevet korvettenkapitän, svarende til orlogskaptajn i det danske søværn. I løbet af tyverne og trediverne gennemgik v.K. en særdeles alsidig uddannelse, bl.a. på forskellige typer skoleskibe, ligesom han modtog en infanteri- og marineartilleriuddannelse. Det blev dog mine- og andre "spærre"-våben, som blev hans speciale, og allerede i 1932 fik han sin første chef-post.

Scænket

De første måneder af 2. verdenskrig gik med rydnings-opgaver i Nord-søen, og den 9. april 1940 var v.K. chef for en minestryger-flotille, der deltog i besættelsen af Esbjerg. Derefter fulgte indsats i farvandet fra Norge til Spanien og stationering i

Rouen i Frankrig med konvojsikringsopgaver i Biscayen og Den engelske Kanal. Herunder var v.K. med til at forberede det såkaldte "Kanal-gennembrud" i februar 1942, da det lykkedes tyskerne at bringe slagkrydserne "Gneisenau" og "Scharnhorst" samt krydseren "Prinz Eugen" fra atlantehavshavnen Brest gennem Kanalen for næsen af briterne og hjem til Tyskland. En bedrift, der ganske vist ikke fik større betydning for krigens gang, men som også af briterne anerkendtes som en fremragende sømandspræstation.

I Kanalen blev v.K.s enheder ofte angrebet af englænderne, og i 1942 fik britiske fly ud for Cherbourg ram på hans skib, der blev sænket af tre bombefuldræffere. Skibets kedler eksploderede, og fartøjet sank omgående. v.K. blev slynget i havet, men reddet af et andet skib. Hans trommehinder var sprængt, og han var hårdt kvæstet, hvilket bl.a. resulterede i en stiv hofte.

Så snart han var udskrevet meldte han sig på ny til tjeneste. Han var nu blevet forfremmet til fregattenkapitän (kommandørkaptajn) og havde modtaget høje udmærkelser. Allerede i 1939 fik han jernkorset af 2. og 1.

grad, og i 1940 jernkorsets ridderkorset, som man ellers ikke rutede med på det tidspunkt af krigen.

Jagt på Mussolini

1943 blev han stationeret i La Spezia i Italien som chef for en konvojsikrings-flotille, der skulle vogte transporterne til Tunis og trafikken i Messinastrædet. I juli og august samme år ledede han marinens eftersøgning af den italienske "fører" Mussolini, som var blevet styrtet som forberedelse til italienernes afhopning fra alliancen med Tyskland. Hitler forlangte Mussolini befriet, men han var sporløst forsvundet. Det lykkedes dog v.K. at finde ud af, at Mussolini var fange på den lille ø La Maddalena ved Sardinien, men italienerne anede uråd og flyttede den faldne storhed til et højfjeldshotel i Abruzzerne på fastlandet. Dermed var marinen ude af billedet, og Mussolini blev senere befriet

Tyske flygtninge- og marineskibe i Rønne havn i majdagene 1945. Forrest en motortorpedobåd af samme type som det danske søværn "arvede" efter krigen.

af SS-officeren Skorzeny og faldskærmsjæger-generalen Students soldater. I sine erindringer omtaler Student v.K. som "Middelhavsområdets kløgtige vovehals", der havde løst en række vanskelige opgaver. "Vovehalsen" blev nu yderligere dekoreret med egeløvet til ridderkorset, ligesom han fik minestrykningsmedaljen med brillanter samt medaljen for sårede.

Løftet holdt

Nu fulgte en roligere tid, idet v.K. i oktober 1943 udnævntes til chef for Sperrschule Sonderburg - d.v.s. marinens uddannelsessted i Sønderborg for bl.a. minevåben, hvori v.K. jo var specialist. Samme år kom udnævnelsen til Kapitän zur See (kommandør), og i oktober 1944 flyttedes han til marineoverkommandoen i Berlin som afdelingschef med ansvar for marinepersonellets kampmoral. Hermed kom han sin chef, storadmiral Dönitz, på nærmeste hold, og det sammen med hans tidligere præstationer, har formentlig været medvirkende til, at Dönitz i februar 1945 valgte v.K. til kommandant på Bornholm. Dönitz vidste, at han herved fik en officer han kunne stole på og som med handlekraft og pligtfølelse ville følge de givne ordrer til punkt og prikke.

Som man fik at se, blev admiralsens forventninger opfyldt. Bornholm blev holdt til krigens sidste minut, og tyskerne kunne dermed bevare søherredømmet og fortsætte deres evakueringsstransporter til kapitulatonens ikrafttræden. På minussiden stod en bomberegner over Rønne og Nexø - og for v.K.s vedkommende mange års krigsfangenskab i Rusland.

Dönitz huskede sin håndgangne mand. Da admiralen blev løsladt efter en lang årrække i Spandau-fængslet, var v.K. vendt hjem fra Rusland, og Dönitz sendte ham et signeret portræt med tak for udvist pligttrøskab.

Et tilbud

Efter tilfangetagelsen i Rønne den 9. maj blev v.K. overført til Kolberg og

Von Kampitz vendte hjem fra russisk krigsfangenskab i 1954. I 1987 indvildede han i at deltage i en dansk tv-film om begivenhederne i 1945. Han er her fotograferet i sit hjem i Kiel, hvor optagelsen foregik.

forhørt, men senere blev han fløjet til Reval i Estland og i et nærliggende badested anbragt i en næsten elegant villa, hvor behandlingen og forplejningen var god. En uges tid efter opsørgtes han af en højstående russisk marineofficer, der foreslog, at v.K. skulle lede minestrykningsgruppen i den østlige Østersø. Naturligvis under russisk kommando, men med tysk materiel og mandskab. Russerne lagde ikke skjul på, at de betragtede v.K. som ekspert på området, og hvis han havde accepteret, havde han formentlig været sikret gode forhold og en forholdsvist hurtig hjemsendelse, men han havde ikke lyst til at træde i fjendens tjeneste og afviste forslaget.

Besværlig fange

De følgende ni år tilbragte v.K. i forskellige krigsfangelejre og fængsler i det europæiske Rusland - i et område fra Baltikum til Sortehavet. Selv om levevilkårene var barske og behandlingen undertiden hård, var den stort set korrekt, fortalte v. K. efter hjemkomsten og tilføjede, at russerne tilsyneladende respekterede hans holdning. På sin vis var årene i Sovjet en

oplevelse, og han mødte også eksempler på venlighed og forståelse fra fangevogternes side, sagde han. Dette til trods for, at han absolut ikke var nogen "nem" fange.

Medfanger har udtrykt det på den måde, at v. K. aldrig personligt kapitulerede over for russerne.

For nogle år siden fortalte en tysk turist på Bornholm, at hans far havde været i fangenskab med v. K. Når russerne fejrede en af deres mange nationaldage, meldte v. K. sig punkteligt om morgenen til den russiske lejrledelse og bad om at blive sat i arrest.

- Hvorfor, spurgte russerne de første gange,

- Jeg kan ikke fordrage at se alle de røde klude (flag), svarede v. K. Så røg han i arrest.

Under v. K.'s besøg på Bornholm mange år senere blev denne beretning forelagt ham, og han bekræftede den.

- Jeg gjorde det, fordi lejrens arrestbarak var den eneste bygning, hvorover der ikke vajede et sovjetflag, sagde han.

Flugt

Fra lejren i Estland foretog v.K. iøvrigt et flugtforsøg. Det lykkedes

4. maj, 1945, kl. 2035

Befrielsesbudskabet fra BBC London

7. og 8. maj, 1945

Russisk bombardement af Rønne og Nexø.

ham at passere vogtere og spærringer, og han tilbragte et par uger i skovene ved Peipussoen, hvor han prøvede at få kontakt med de estisk-lettske partisaner, der i flere år efter krigen holdt til der for at slå mod russerne. Men i stedet løb han i favnen på russerne og blev ført tilbage til lejren.

Russerne nægtede at tro, at han var undsluppet på egen hånd og hævdede, at den engelske hemmelige tjeneste havde hjulpet ham. Han kom i hårde forhold, fik prygl og brækkede flere ribben, ligesom han blev anbragt i en ganske snæver celle. - Men det havde jeg jo på en måde selv været ude om, sagde v. K. - Som krigsfange betragtede jeg det som min pligt at forsøge at flygte...

I tre tilfælde gennemførte han hungerstrejker i indtil 14 dage. I to tilfælde gav russerne delvis efter, fordi der var en regel om, at sultestrejker ud over to uger skulle indberettes til højere myndigheder, og det gad man ikke have besvær med. Men tredje gang blev v.K. nægtet drikkevand, og så holdt han kun ud i tre dage, inden han måtte på lazaret.

Plus 50 år

I 1949 opholdt v. K. sig i Iwanow-lejren øst for Moskva, og her blev han idømt 2 x 25 års strafarbejde for "terror, sabotage og fascistisk propaganda".

Anklagerne var opdigtede, sagde v.K. Der var tale om skinprocesser som jeg og tusinder af andre krigsfanger over hele Sovjetunionen blev ofre for. Det skyldtes, at Stalin efter pres fra vestmagterne omsider var begyndt at løslade krigsfanger, men han ville ikke give slip på alle, dels fordi de repræsenterede en arbejdskraft, men især, for at have noget at "købslå med", når der skulle forhandles med en genoprettet vesttysk stat. Derfor idømte man tilsyneladende helt vilkårligt krigsfanger straffe på 1, 2 eller 3 x 25 års strafarbejde. Teknisk set var der så ikke længer tale om krigsfanger, men straffefanger, og det kunne vestmagterne ikke blande sig i.

Derefter meddelte Stalin, at alle egentlige krigsfanger var hjemsendt.

Fri

Hvorfor v. K. og andre alligevel blev løsladt i 1954, ved han ikke. Den tyske kansler Adenauers berømte rejse til Moskva, der resulterede i nye hjemsendelser, fandt først sted i 1955, men v. K. formodede, at Stalins død i 1953 spillede en rolle.

Men selv til det sidste fortsatte v.K. med at opræde efter det han opfattede som de bedste officerstraditioner.

Når russerne hjemsendte fanger, foregik det på den måde, at et antal navne blev råbt op, og fangerne fik ordre til at gøre sig rejsklar. Men om man skulle hjem eller sendes til andre lejre, f.eks. i Sibirien, fik man først at vide i sidste øjeblik.

Da v. K. kort før årsskiftet 1954 blev råbt op, var han overbevist om, at han ville blive sendt østpå, men da blev det meddelt, at han skulle hjem.

Den eneste anden marinefange i lejrafsnittet var en flåde-underofficer hvis navn ikke var råbt op. Hvorefter v.K. sagde til lejrledelsen: - I min marine er det skik, at kaptajnen er den sidste, der forlader skibet. Jeg ønsker ikke at rejse hjem, når en underofficer skal blive tilbage, men beder om, at han må rejse i mit sted. Den tyggede russerne lidt på - og så føjede de storsindet underofficerens navn på listen - uden at stryge v.K.

Denne og lignende beretninger talte v.K. efter hjemkomsten nødt om. De skyldes udsagn fra medfanger i lejrene. Den 1. januar 1954 vendte v. K. tilbage til Tyskland og slog sig ned i hjembyen Kiel, hvor han siden levede som pensionist, plejende et skrøbeligt helbred, der var en følge af krigens og fangenskabets strabadser. Han døde i maj 1998, 96 år gammel.

Eftermælet

I 1980'erne besøgte v.K. i et par tilfælde Bornholm, og han sagde ved en lejlighed, at han var udmærket

klar over, at han ikke kunne være populær blandt bornholmerne, men hans opgave i 1945 var først og fremmest at varetage tyske interesser - d.v.s. forhindre en tidlig russisk landgang. Men samtidig havde han bestræbt sig på at genere bornholmerne mindst muligt, bl.a. ved at indgå et fornufts-samarbejde med modstandsbevægelsen om opretholdelse af ro og orden, ligesom han havde lagt stor vægt på at holde disciplin blandt sine egne.

Det medførte f.eks., at en tysk oberstløjtnant den 6. maj blev skudt ved Kastellet efter en krigsretsdom bl.a. for at opmuntre til disciplinbrud. "Det havde ikke været morsomt for bornholmerne, hvis tusinder af sultende men bevæbnede tyske soldater havde kunnet opføre sig som de måske havde lyst til" sagde v.K. senere og henviste til, at dommen skulle statuere et eksempel. Sagen blev iøvrigt efter v.K.'s hjemkomst fra Rusland undersøgt i Tyskland, men v.K. blev pure frikendt. At v.K. så vidt muligt opførte sig korrekt over for bornholmerne er senere bekræftet ved professor Bent Jensens undersøgelser beskrevet i "Den lange Befrielse", og samtidig kan det nu fortælles, at den næstkommanderende ved den bornholmske modstandsbevægelses militære styrke, den senere oberstløjtnant Tønnes Wichmann, havde den samme opfattelse.

Han sagde ved en lejlighed: "Efter det jeg ved i dag, er det min bedømmelse, at v.K. opførte sig anstændigt og kun gjorde sin pligt som soldat. Han havde sine klare ordrer m.h.t. russerne - og han kunne let have gjort modstandsbevægelsen stor skade i dagene op til kapitulationen, men valgte i stedet at samarbejde".

Tønnes Wichmann tilføjede imidlertid: "Men jeg vil ikke citeres for denne udtalelse før efter min død, for så tvinges jeg til at diskutere sagen med alle mulige, der mener at vide bedre. Og det orker jeg ikke". Wichmann døde for et par år siden - og hans ord kan derfor nu citeres ved denne lejlighed.

23. maj, 1945

137. minestrygerflotille fortøjede ved torpedobådsbroerne på Nyholm.

5. maj, 1946

Den russiske kommandant og de sidste russiske soldater forlader Bornholm med minestrygeren VLADIMIR POLUCHIN.

Kirken i Nexø klarede bombardementet, men det gik hårdt ud over omgivelserne.